

İRAN EDEBİYATINDA SÂKÎNÂMELER

Doç. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (*)

Bu çalışmada ilk olarak, “sâkînâme” adıyla anılan eserlerin Fars edebiyatındaki ilk tezahürleri ve şekillenmeleri üzerinde durulacak, menşei ve terminolojisi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra söz konusu manzumelerin temel özellikleri, örnekleri göz önüne alınarak ve kaynaklardaki bilgilerden de yararlanılarak açıklanacaktır.

SÂKÎNÂME TÜRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ

Arap Edebiyatının etkisi

İslamiyetin İran bölgesine yayılmasından sonra ortaya çıkan ihtiyaçlara göre şekillenen “Yeni Farsça” diye anılan Farsça ile şiir söyleyen ilk şairler, Arap şairlerini örnek almışlardır (1). Bu örnek alış ilk dönemlerde Arapça şiirleri kelime kelime tercüme edecek kadar ileri bir derecede olmuştur. Çeşitli kaynaklarda bu durumun bariz örnekleri bulunmaktadır (2). Ayrıca bizzat şairler, Arap şiir üstadlarını tanımış olmayı, şiirlerini okumuş olmayı gurur vesilesi saymışlardır. Örnek olarak, Mî-nûçîhrî-i Dâmğânî (öl. 432/1040 - 1041) yüzlerce Arapça şiir divanını ezberlediğini ifade etmiştir (3). Ayrıca yeni Farsça ile şiir yazan ilk şairlerden birçoğunun iki dilde şiir yazdıkları hususu da göz ardı edilmemelidir.

Bu şekilde Arap şairlerini örnek alan ilk şairler, konu ve mazmun yönünden büyük bir etki altında kalmışlardır. Klasik Arap şiirinin belli başlı konuları ise: övmek (medh), övünmek (fah), mersiye söylemek

(*) S. Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) H. Ethe, Târih-i edebiyât-i Fârsî, tercüme, Rizâzâde Şafak, Tahran, 1958, s. 23 - 24.

(2) Muhammed-i 'Avfi, Lubâbu'l-elbâb, nşr. E. G. Browne - Muhammed-i Kazvinî, I - II, Leyden, 1906 - 1903, I. 26 - 28; Ayrıntılı bilgi için bkz. Şibli-i Nu'mânî, Şi'ru'l-'Acem yâ Târih-i şu'arâ ve edebiyât-i Îrân, tercüme Seyyid Muhammed-i Takî, I - V, Tahran, 1339 hş., IV, 103 - 108.

(3) Şibli-i Nu'mânî, Şi'ru'l-'Acem, IV, 97 - 102.

(risa), hicvetmek (hicâ), kadından ve aşktan bahsetmek (nesib, teğâzzul, teşebbüb), özür ve şefkat dilemek (i'tizâr, isti'tâf), tasvir (vasf, teşbih), ayrıca hamasa, zühd, adab, hikem, kadın ve şaraba dair hafif mevzular (muleh, lehv) idi (4).

Şarap Konulu Şiirlerle Münasebeti

Yukarıda sıralanan konular arasında bulunan şarap (hamr) konulu şiirler, beyitler Cahiliye döneminde de mevcuttu. 'Adî b. Zeyd, A'sa (öl. 629 m.) gibi şairlerin bu tür şiirleri vardır. İslamiyetten sonra ise bir müddet dikkatlerden kaybolan bu konu, Emeviler dönemi (41 - 132/661 - 750)'nde Ahtal (öl. 95/713 - 714), Velid b. Yezid (hilafeti 125 - 126/743 - 744) ve bazı şairlerin eserlerinde yer almış (5) ve artık II./VIII. asırda divanlarda "hamriyât" adı altında ayrı bir bölüm teşkil etmeye başlamıştır. Bu geleneğin öncüsü Ebû Nuvâs (öl. 198/813) ve daha sonra İbnü'l-Mu'tezz (öl. 296/908) olmuştur (6).

Bu tür şiirlerde ise genel olarak şarabın özellikleri, şarap için kullanılan kaplar, sâki'nin hususiyetleri, şarap meclislerinin tasvirleri, çeşitli müzik aletlerinin vasıfları ve eğlence meclisleri için gerekli görülen çeşitli sahneler üzerinde durulmuştur (7).

Yeni Farsça ile şiir yazan ilk şairlerin örnek aldıkları Arapça manzumelerde bu derecede önemli bir yer tutan şarap konulu şiirler, artık Fars şiirinde de belirli bir öneme sahip oldu. Fars edebiyatının ilk büyük şairi sayılan Rûdekî-i Semerkandî (öl. 329/940 - 941) ile Gazneliler dönemi (352 - 582/963 - 1186)'nin en önde gelen şairlerinden Minûcihrî (öl. 342/1040 - 1041) bu alanda isim yapmış kişilerdir (8). Gerçekte bunların ve çağdaşları bazı şairlerin eserlerinde konu edinilen şarap ve şarapla ilgili mefhumlar aynı zamanda Emeviler, Samaniler ve Gazneliler dönemindeki şarap ve musiki meclislerinin de bir yansımasıdır. Bu sahneler söz konusu devirlerde hayatın bir parçası haline gelmiş gibidir. Bu nedenle bazı müellifler dini bahisleri de içeren eserlerine "Şarap içmenin düzeni ve şartları" başlıklı bölümler dahî koymuşlardır (9).

Anılan konuyla yakın ilişkisi olan aşk mevzusu ise, Emevilerden iti-

- (4) Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İstanbul, 1973, s. 86 - 87.
- (5) Celâluddîn-i Humâî, Târih-i edebiyât-i Îrân, Tahran, 1340 hş., s. 272 - 273; Şevki Zayf, Tarihu'l-edebi'l-'Arabî, 3. cilt, tarihsiz, Kahire, s. 178 - 180.
- (6) A. J. Wensinck, Hamr, İslam Ansiklopedisi, V/1, 199, Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, s. 91.
- (7) Şevki Zayf, III, 234 - 235.
- (8) Celâluddîn-i Humâî, Târih-i edebiyât-i Îrân, s. 273.
- (9) 'Unsuru'l-ma'âli Keykâvus, Kâbusnâme (telif tarihi, 475/1082 - 1083), nşr. Sa'id-i Nefisi, Tahran, 1342 hş., s. 47 - 49.

baren bir kısmı bedevi bir kısmı şehirli iki grup sanatkar tarafından farklı yönlerde işlenmiştir. Temiz, hazin ve ulvi aşk tasavvufi eserlerde ve romantik hikâyelerde gelişmiştir. Bazı şairler ise maddi aşkı şuh bir şekilde ifade etmişlerdir (10). İlk olarak dini anlamda zühd ve takva ile ilgili mefhumlar bazı şiirlerde görülmüş, kısa bir zamanda tasavvufi düşünceler, cemiyette yer edindikten sonra şiire de yansımıştır. Tasavvufi aşkı ve yalnız aşığını düşünmek olan Allah ile ünsiyeti talim etmesi ile ünlü Râbi'a bint 'Adeviye (95 - 185/713 - 801) şiirlerinde de görüldüğü üzere Allah ile tam bir birlik hayatına girmiş ilk sûfi olarak kabul edilir (11). Terim ve remizleri ile tasavvufi şiirin ortaya çıkması biraz daha zaman almış, Arap edebiyatında bu özellikte en güçlü şair olan Ömer b. el-Fâriz (577 - 632/1182 - 1235)'in zikre değer bir selevi yoktur denebilir (12). Bu mutasavvıf şairin bilhassa tasavvufi remizlerle işlenmiş mim kafiyeli kasidesi "hamriye" adıyla anılır (13).

Tasavvufun İran edebiyatına V./XI. asırda intikali ile şiirde o döneme kadar işlenen konulardan biri olan aşk, maddi özelliği yanında manevi bir özellik de kazanmaya başlamıştır (14). Baba Tâhir (öl. 447/1055 - 1056'dan sonra), Ebû Sa'id (öl. 440/1049), Abdullah-i Enşârî (öl. 481/1088) ve diğer bazıları tasavvufi düşüncelerin ve terimlerin şiire girmesinde öncülük etmişlerdir (15). Fars edebiyatının ilk büyük sufi şairi kabul edilen ve tasavvufi mesnevi tarzının da bânisi olan Senâî (öl. 525/1131) ile bu tür şiir sağlam bir temele oturmuştur (16).

Saltanat merkezlerinin güç kaybına uğraması, daha sonra VII./XIII. asır başlarındaki Moğol istilasının meydana gelmesi tasavvufun İran sahasında yayılmasını daha hızlandırmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda Fars şiiri iki çehreye bürünmüştür. Aşk-ı mecâzî ve aşk-ı hakikî diye ifade edilen maddi aşk ile ilahi aşk şiirlerinde şarap, kadeh, sâkî ve benzeri ortak terimlerle işlenmiştir. Bundan böyle de şairin gerçek amacını anlamak kimi zaman mümkün olmamıştır (17).

(10) Nihad M. Çetin, 89 - 90, 91.

(11) Margaret Simith, Rabia Adeviye, İslam Ansiklopedisi, XI, 588 - 590.

(12) Brockelmann, Arap Edebiyatı, İslam Ansiklopedisi, I, 528.

(13) A. J. Arberry, İbnülfârid, İslam Ansiklopedisi, V/2, 854; bkz. İbnu Fâriz hazretlerinin Yâiye, Mîmiye ve Râiye kasidelerinin şerhidir, Şârihi Mehmed Nâzım, İstanbul, 1328 h. (Hamriye, s. 107 - 150).

(14) Zeynu'l-'âbidîn-i Mu'temen, Şi'r ve edeb-i Fârsî, Tahran, 1346 hş., s. 229.

(15) Jan Rypka, History of Iranian Literature, Dordrecht, 1968, s. 233 - 235.

(16) Ahmed Ateş, Senâî, İslam Ansiklopedisi, X/426; Zebihullâh-i Safâ, Târih-i edebiyât der Îrân, 2. cilt, Tahran, 1347 hş., s. 359.

(17) Zeynu'l-'âbidîn-i Mu'temen, Şi'r ve edeb-i Fârsî, s. 229; 'Alinâkî-i Munzevî, Sâkinâmehâ-yi hattî, Neşriye-i Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-i Tahran, sayı 1, s. 22 - 23.

Şarap, Sâkî, Mutrib, Mugannî Kelimelerinin anlamları

Yukarıda işaret edilen iki farklı zeminde aşk mefhumunu işleyen şiirlerde, bu arada sâkinâmelerde de, kullanılan ortak kelimelere örnek olmak üzere birkaç kelimeyi, terimi incelemek yerinde olacaktır.

Şarap

Arapça şarap, kelime olarak her türlü içilecek sıvı; üzüm şarabı; her türlü sarhoşluk verici içecek anlamlarına gelmektedir. Şarap, hamr, mey, bâde ve bazı kelimeler genel olarak sarhoş edici içecekler için kullanılırken mecâzi bir anlam kazanmış ve tasavvufi bir terim olarak aşk coşkunuğu; sâlikin gönlünde oluşan ve onu huzurlu yapan his ve zevk anlamlarında kullanılmıştır (18). Eski kaynaklara işaret ederek ayrıntılı bilgi veren et-Tehânevî (öl. 1158/1745) ise aynı yönde şu anlamları sıralamaktadır (19) : (a) Aşktır. (b) Gerçek sevgilinin tezahürlerinden oluşan ve sâliki sessiz ve kendinden sıyrılmış bir hale getiren aşk, muhabbet, benlikten sıyrılmaya ve sarhoşluktan ibarettir. (c) Şarap, şuhûd sahibi arifin gönlünde alevlenen ve gönül aydınlatan nur kaynağı (sem‘)‘dir.

Sâkî

Arapça sâkî, kelime olarak su, şarap ve benzerlerini sunan kişi anlamındadır. Ancak yaygın olarak işi şarap sunmak olan şahıslar için kullanılmıştır. Bu kelime tasavvufi terim olarak ise şu anlamları taşımaktadır (20) : (a) Feyyâz-ı mutlak, feyiz veren, teşvik eden; sırları açıklayarak, hakikatleri anlatarak ariflerin gönlünü imar eden kişi. (b) Sâlikin, Allah‘a yönelen kişinin kendilerine bakarak hak sarhoşu olduğu güzelliğe örnek teşkil eden görüntüler. (c) Mürşid-i kâmil. (d) Allah Taâla, aşk ve muhabbet şarabını aşıklara vererek onları fanileştiren Allah Taâlâ. Ayrıca bu kelimenin taşıdığı anlamları biraz daha belirginleştirmek için şu isim tamlamalarını gözden geçirmek yerinde olacaktır. Sâkî-i rûhâniyân, mecâzi olarak insanların atası Hz. Adem ve Cebrail anlamlarındadır. Sâkî-i Kevser, Hz. Ali‘nin lakabıdır. Sâkî-i lehce ise mutrib, mugannî demektir (21).

Sarhoş, içki ile kendinden geçmiş anlamına gelen Farsça “*mest*” kelimesi, tasavvufi terim olarak hak aşığı, hak sarhoşu demektir. Bu çerçevede de manevi doygunluk, istiğrak halî maddî bedeni etkileyen şarabın

(18) Seyyid Ca‘fer-i seccâdî, Ferheng-i Luğât ve İstilahât ve ta‘birât-i ‘irfâni, Tahran, 1350 hş., s. 281 - 458.

(19) et-Tehânevî, Keşşâfu istilahâtı‘l-funûn, I - II, Calcutta, 1862 (İstanbul, 1984, ofset), I, 733.

(20) et-Tehânevî, I, 725; Muhammed-i Mu‘in, I - VI, 1983, II, 1802; Seyyid Ca‘fer-i Seccâdî, s. 252.

(21) Muhammed-i Mu‘in, II, 1802

verdiği sarhoşluğa benzetilmiştir. Bu benzetme ise İskenderiyeli Philo'dan itibaren yapıla gelmiştir (22).

Mutrib

Arapça mutrib, kelime olarak neşelendiren; çalgıcı, şarkıcı anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi terim olarak ise, sâkî ile eş anlamlı görülmüştür (23). Onun kendi sesi ve çaldığı müzik aletlerinin ahengi, şarapla aynı etkiye sahiptir.

Mugannî

Arapça mugannî, kelime olarak şarkıcı anlamındadır. Tasavvufi terim olarak ise, mutrib ile eş anlamlıdır.

Burada söz konusu edilen kelimelerin tasavvufi anlamlarına mutasavvıf şahsiyetler eserlerinde açıklamalar getirmişlerdir. Sâkinâme yazma geleneğinin öncüsü olarak kabul edilen Nizâmî (öl. 610/1213 - 1214) şu ifadelerde bulunmaktadır :

بیا ساقی از خم دهقان پیر میی در قدح ریز چون شهد و شیر
نه آن می که آمد بمذهب حرام میی کامل مذهب بدو شد تمام

“Gel sâkî! Eski şarap küpünden kadehe bal ve süt gibi şarap dök. Dinde haram olan şarabı değil, dinin esasının tamamlandığı şarabı ver (24)”

مرا ساقی از وعده ایزدیت صبح از خرابی می از بیخودیت
وگر نه بایزد که تا بوده ام بمی دامن لب نیالوده ام

“Benim için sâkî, ilahî bir müjde; sabûh, maddeden kurtulma; şarap, benlikten sıyrılmadır. Yoksa, Allah'a yemin ederim ki, yaşadığım müddetçe dudağımı şarapla bulaştırmadım (25).”

Şeyh Mahmûd-i Şebisterî (öl. 720/1320) Gülşen-i râz isimli mesnevisinde tasavvufi bir terim olarak ele aldığı şarabın insanı nasıl arındırdığını anlatır (26). “Şarap, mum ve güzel, mâna'nın tâ kendisidir. O mâna'-

(22) A. J. Wensinck, Hamr, İslam Ansiklopedisi, V/1, 199.

(23) et-Tehânevî, II, 899.

(24) Fahrüzzemânî, Tezkire-i Meyhâne, nşr. A. Gulçin-i Ma'ânî, Tahran, 1340 hş. s. 19.

(25) Fahrüzzemânî, s. 26.

(26) Mahmûd-i Şebisterî, Gülşen-i Râz, çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1985, s. 67 - 71.

nın her surette tecellisi var." demekte ve şarabın, irfan nurunun zevki olduğunu ilave etmektedir. "*Bütün alem, o şarabın bir meyhanesine benzer, her zerrenin gönlü o şaraba kadeh kesilmiştir.*" ifadesiyle de mefhumu genişletmektedir (27).

Yine tasavvufi aşk üzerinde bilgi veren önemli eserlerden Leme'ât isimli kitabın ve sâkinâme diye takdim edilen ilk terci-i bendin yazarı Fahrüddin-i İrâkî (öl. 688/1289) de ilahî aşkı şarap, sâkî, kadeh, meyhan ve benzeri kelimelerle anlatmaktadır (28).

Bu şekilde şarap ve şarapla ilgili kelimeler Fars şiirinde maddi özellikleri ve tasavvufi yorumları ile asırlar boyu kullanılmış olup günümüz Fars edebiyatına da intikal etmiştir.

Sâkinâme Türünün Gelişmesi

Sâkinâme muhtevasına uygun yazılmış ilk beyitler Nizâmî-i Gencevî (öl. 610/1213 - 1214)'ye aittir. İlk müstakil sâkinâme yazarının Selmân-i Sâvecî (öl. 778/1376) olduğu görüşü ise yerinde değildir (29). Hâfız-i Şîrâzî (öl. 792/1389 - 1390)'nin müstakil sâkinâme olarak kabul edilen mesnevisi ise yazıldığında bu adla anılmamış olmalıdır (30). Ümmîdî-i Râzî (öl. 925/1519) ise, bütün şartların bir arada bulunduğu sâkinâme adını taşıyan ilk müstakil eserin sahibi kabul edilmelidir. Pertev-i Şîrâzî (öl. 928/1522) de Fahrüzzemânî (1041/1631 - 1632'de hayatta)'ye göre en güzel sâkinâmeyi yazmış olan şairdir (31). Bu gelişme yaygınlaşma süreci içerisinde Zuhûrî-i Turşîzî (öl. 1025/1616 veya 1026/1617)'nin adı en hacimli sâkinâme yazarı olarak görülmektedir.

Yukarıdaki tespitler, mesnevi nazım şeklindeki evsafa uygun sâkinâmeler içindir. Terci-i bend veya terkib-i bend nazım şeklinde olmalarına karşılık aynı muhtevayı taşıdıkları için sâkinâme kabul edilen manzumelerin ilki ise Fahrüddin-i İrâkî (öl. 688/1289)'nin eseridir.

Sâkinâme adı altındaki müstakil ve gerekli özellikleri taşıyan manzumelerin, X./XVI. asrın başlarında yazıldığı hususunun dikkatlerden uzak kalmaması gerekirken, bu geleneğin, dağınık beyitler halinde de olsa Nizâmî-i Gencevî'den itibaren başladığı unutulmamalıdır. Zira onun bu eseri, muhteva, nazım şekli ve vezin yönünden tesirini bütünüyle göstermiştir.

Bu şekilde Nizâmî ile başlatılan sâkinâme yazma geleneği şu veya bu şekilde kaleme alınmış şekilleriyle IX./XV. asrın sonuna kadar 13 şa-

(27) Mahmûd-i Şebisterî, s. 67, 68.

(28) Fahrüddin-i İrâkî, Pariltılar, çeviren Saffet Yetkin, İstanbul, s. 14 - 18.

(29) Alınakî-i Munzevî, Sâkinâmehâ-yi hattî, s. 25 - 26.

(30) Fahrüzzemânî, s. 91.

(31) Fahrüzzemânî, s. 124.

irde görülmüştür. X./XVI. asır başlarında sâkinâme tam bir hüviyete bürünmüş ve bu asrın sonuna kadar 28 şair bu türde eser vermiştir. XI./XVII. asırda sâkinâmeye olan alaka, şairleri bu türde eser yazmaya sevketmiş ve 89 şair sâkinâme yazmıştır. Bu rakamlar XIII./XVIII. asırda 37 ve XIII./XIX. asırda 12 olarak görülmektedir.

SÂKÎNÂME ADI VERİLEN ESERLERİN ÖZELLİKLERİ

Farsça bileşik bir isim olan sâkinâme, kelime olarak sâkî kitabı demektir. Edebiyatta ise belirli bir muhteva ve nazım şekliyle yazılmış eserlere ad olarak verilmiştir. Tarifi şu şekildedir: Mesnevi nazım şeklinde ve mütekarib bahrinde kaleme alınmış, sâkiye hitap edilerek hayatın geçici olduğu, ona bağlanmamak gerektiği gibi ahlaki, felsefi ve tasavvufi öğütleri şarap, kadeh, sâkî ve ilgili kelimelerle anlatan manzum edebi eserlerdir (32). Şarap, sâkî v.b. kelimeler ile muhteva baki kalmak kaydıyla sâkinâmenin nazım şekli, vezni ve muhtevaya bazı ilaveler hususunda şairler az da olsa serbest hareket edebilmişlerdir.

Nazım Şekilleri

Bizzat sâkinâme adını taşıyan müstakil manzumeler her ne kadar X./XVI. asrın başlarında kaleme alınmışsa da bunların nazım şekli ve vezni, daha önceki asırlarda yazılmış olan Nizâmî (öl. 610/1213 - 1214), Emîr Husrev-i Dihlevî (öl. 725/1325), Hâfız-i Şîrâzî (öl. 792/1389 - 1390) ve diğer birçoğunun müstakil olmayan eserleri ile aynıdır. Bu nedenle de sâkinâme adı, mesnevi nazım şeklinde ve mütekarib bahrinde yazılan konusu yukarıda anlatıldığı gibi olan eserlere tereddütsüzce verilmekte iken diğer nazım şekillerindeki aynı konulu eserler adlandırılırken “sâkinâme konulu terkîb-i bend” benzeri ifadeler kullanılmıştır (33). Sâkinâmelerin mesnevi nazım şeklinde yazılmaları şart olarak gösterilmiş (34) ise de Fahrüddîn-i Îrâkî (öl. 688/1289) örnek alınarak yazılan terkîb veya terci-i bendlerin de bu tür içerisinde önemli bir yeri vardır.

Tezkire-i Meyhâne, ez-Zerî'a ve Fihrist-i nussehâ-yi hattî-i Fârsî'de ve 'Alînakî-i Munzevî'nin sâkinâmehâ-yi hattî başlıklı makalesinde sıralananlar başta olmak üzere muhtelif kaynaklardan tespit edebildiğimiz (35) 192 sâkinâme'den nazım şekli belirlenebilen 110'nunun 92'si

(32) 'Alî Ekber-i Dihhudâ, Luğatnâme, Tahran, 1325 hş. v.d., Sâkinâme madde-si; Âkâ Buzurg et-Tehrâni, ez-Zerî'a ilâ tesânif eş-Şî'a, I - XXV, Kum, 1341 - Tahran 1357 hş., XII, 102; Zeynu'l-'âbidîn, s. 263; Muhammed-i Mu'in, II, 1802; Zebihullâh-i Safâ, III/1, s. 344.

(33) Fahrüzzemânî, s. 50, 183, 416, 459 v.s.

(34) Zeynü'l-'âbidîn, s. 236; Âkâ Buzurg, XII, 102; Muhammed-i Mu'in, II, 1802; Zebihullah-i Safâ, III/1, s. 234 ve diğerleri.

(35) Ahmed-i Munzevî, Fihrist-i Nushahâ-yi hattî-i Fârsî, I - VI, Tahran, 1348 - 1353 hş., IV, 2857 v.d.; bkz. dipnotlar.

mesnevi, 11'i terci-i bend, 5'i terkîb-i bend, 1'i rubai ve 1'i de gazel nazım şeklidir.

Bahirleri

Sâkinâmenin tanımını yapan, hakkında bilgi veren eserlerde manzumenin mütekarib bahrinde bulunması gerektiği de kaydedilir. Bu şekilde sâkinâmelerin temel şartlarından biri olarak görülen bahir, mütekarib; vezin ise, Nizâmî'nin Skendernâme'sinde kullandığı fe'ûlun fe'ûlun fe'ûlun fe'ûl veznidir. Tespit edilen 192 sâkinâmenin bahirleri belirlenebilen 116'sının 99'u mütekarib bahrinde ve anılan vezindedir. Diğerlerinin 14'ü hezec, 2'si hafif ve biri de serî bahrindedir.

Muhteva Özellikleri

İlk sâkinâme yazarı olarak kabul edilen Nizâmî'nin Skendernâme isimli tarihi, hamâsi mesnevisindeki hikayelere serpiştirdiği, dünyanın fâni olduğunu, ona bağlanmamak gerektiğini, eldeki maddi zenginliklere güvenilemeyeceğini vb. hususları dile betiren dünya sıkıntısı ve huzursuzluklarının, bu satırlarda izah edilen anlamıyla, şarap vasıtasıyla giderilebileceğini anlatan beyitleri, ilk sâkinâme örneği olarak görülmektedir. Bu kanaat aynı zamanda söz konusu beyitlerdeki mefhumların sâkinâmenin temel konusu olduğunu da göstermektedir. Diğer bir ifade ile bu konu, bu manzumelerde nazım şekli ve vezinden daha önemli bir unsurdur.

Bu hususta sâkinâmelerle ilgili ilk teferruatlı çalışmayı yapan ve daha önce yazılmış örneklerini tespit ederek, derleyerek yaşadığı yıllarda da kaleme alınanları ilave edip Meyhâne isimli tezkireyi yazan Fahrüzzemânî (1041/1631 - 1632'de hayatta)'nin görüş ve tavrı önemlidir. Nizâmî'nin tam ve müstakil bir sâkinâme söylemediğini, kendisinin Skendernâme'deki her hikayenin sonunda bulunan sâkinâme muhtevasına uygun iki beyti ve başka birkaç beyti de alarak derlediğini, uğur ve şeref kazandırması amacıyla eserine koyduğunu ifade etmektedir (36). Aynı ifadeleri Emîr Husrev-i Dihlevî için de kaydetmekte ve Skendernâme (Âyine-i Skenderî)'sinden derlediği beyitleri aktarmaktadır (37). Hâcû-yi Kirmânî'nin Humây u Humâyûn isimli mesnevisinden de onun sâkinâmesini bir araya getirdiğini anlatmaktadır (38). Fahrüddîn-i 'Îrâkî'nin manzumesini naklederken ise, "o ilahi meyhanenin sarhoşunun" sâkinâme tarzında yazdığı terci-i bendini uğur ve şeref kazandırması için eserine aldığını belirtmektedir (39). Hâfiz-i Şîrâzî'nin mesnevisine yer ve-

(36) Fahrüzzemânî, s. 15.

(37) Fahrüzzemânî, s. 66 - 67.

(38) Fahrüzzemânî, s. 85.

(39) Fahrüzzemânî, s. 48 - 49.

rirken başlangıçtan zamanına kadar Hâfız'ın divanının dışında hiç bir divanda müstakil bir sâkinâme görmediğini söylemekte ve genel olarak onun döneminde müstakil sâkinâme yazmanın bilinmediğini, Nizâmî ve Husrev-i Dihlevî gibi davranıldığını anlatır. Ayrıca müstakil sâkinâme söylemenin kendi zamanında yaygın olduğunu ve herkesin söylediğini de ilave eder (40).

İşaret edilen muhtevaya uygun derleme ve tespit faaliyetini başka mesnevilerde de gerçekleştiren Fahrüzzemânî, bu tavrı ile sâkinâmeler hususundaki ölçülere izah getirmiştir. Aynı derleme çalışmasını günümüz araştırmacılarından Ahmed-i Gulçin-i Ma'ânî devam ettirmiş ve bu şekilde çeşitli sâkinâmeler derlemiştir.

Söz konusu edilen mevzu etrafında kaleme alınan eserlerdeki temel özellikler bir araya getirilirken hissi, felsefi ve tasavvufi unsurlar daima ön plandadır. Bu eserlerin hemen tamamında dini ve tasavvufi terim ve temalar ağırlık merkezini oluşturur. İlme ve kabiliyete değer verilmeyişi, insanların birbirini anlayamaması gibi sosyal ve beşeri problemler hep bu çerçevede dile getirilir.

Ana fikir sâkî, şarap, kadeh ve ilgili kelimelerle işlendiği için, sâkinâmelerde eğlence meclislerinin, tabiat manzaralarının tasvirleri görülür. Gerçekte rezm (savaş) ve bezm (eğlence) sahnelerinin bir arada sunulduğu tarihi, hamâsi mesnevilerin vezni, sâkinâmelerin de veznidir. Genellikle mütekarib bahrindeki bu eserlerin, bezm ile ilgili sahneleri sâkinâmelerdeki sahnelerle benzer özellikler taşır. İlk sâkinâmelerin derlendiği mesneviler de zaten bu özellikteki eserlerdendir.

Sâkinâmelerde ayrıca çoğu defa medhiye amaçlı bölümler yer almıştır. Bazı sâkinâmeler sanki sadece övgü maksadıyla kaleme alınmış gibidir. Bunlarda bazen din büyükleri anılmış, vasıfları övülmüştür. Pertev-i Şîrâzî (öl. 928/1522), Destğayb-i Şîrâzî (öl. 1029/1620), Muhammed-i Bâkir (öl. 1038/1628 - 1629) ve diğer bazılarının eserleri bu özelliği taşır. Hâfız-i Şîrâzî (öl. 792/1389 - 1390), Şeref-i Cihân (öl. 968/1561), Kâsim-i Gunâbâdî (öl. 982/1574) ve diğer birçoğunun sâkinâmesinde sultan, emir ve benzeri kişiler övülmektedir. Bazı eserlerde her iki yönde övgü ifadeleri bulunmaktadır (41).

(40) Fahrüzzemânî, s. 91.

(41) Fars edebiyatında sâkinâme yazarı olarak gösterilen tespit edebildiğimiz şairlerin isimleri ve bu eserlerinin özellikleri hakkında şu çalışmamıza bakılabilir: İran Edebiyatında Sâkinâmeler, (Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1991, s. 17 - 63.